

đelja Tadeja Vojnovića, preporučam svećenicima da nabave i ovu. Slovenska ima jednu prednost: nešto je manja i lakše je njome rukovati.

Adalbert Rebić

Albertus Magnus: *Philosophia realis*. Svezak prvi: Uvod. O petnaest problema. Ulomci o alkemiji, kozmografiji i geografiji. Tri dokumenta.

Bibliografija, bilingvalno izdanje, priredio i preveo Tomo Vereš, Zagreb: Demetra, 1994., 231 str.

Knjiga koju prikazujemo donosi po prvi put na hrvatskom i latinskom jeziku jedan cjelovit filozofijski tekst Alberta Velikog (1193.–1280.) te još neke zanimljive ulomke Albertovih prirodnoznanstvenih djela. Priredio ju je te s uvodom, bilješkama i bibliografijom popratio naš vrsni poznavatelj srednjovjekovne filozofijske i teologijske, osobito tomističke misli, dominikanac o. Tomo Vereš kojemu naša javnost, uz tri knjige samostalnih radova (*Filozofsko-teološki dijalog s Karlom Marxom; Iskonski mislilac; Pružene ruke*) ima zahvaliti dvije značajne knjige prijevoda tekstovâ Tome Akvinskoga (*Izabrano djelo*, Zagreb, Globus, 1981.; *Država*, Zagreb, Globus, 1990.). Ovo je pak njegova prva publikacija koja uvodi u misao Alberta Velikog, a sudeći po naznaci »svezak prvi«, smijemo očekivati još koji. Bilo je i do sada kraćih, uglavnom nabožnih ulomaka iz Albertova opusa na našem jeziku. Jedinu značajniju dosada kod nas objavljen cjelovit Albertov tekst jest njegovo

vo Nastupno predavanje o cijeloj Bibliji (Principium super totam Bibliam), Zagreb, KS, 1993. u prijevodu o. Augustina Pavlovića. To je teološko djelo, dok Verešov izbor donosi znanstvene i filozofijske tekstove »sveopćeg učitelja« (doctor universalis), kako su Alberta prozvala kasnija pokoljenja. Jedinu on od svih »svetaca« u filozofskom kalendaru nosi naslov »magnus – veliki«, iako je bilo velikih i prije i nakon njega. O Albertovoj zanimljivoj i u nekim stoljećima kontroverznoj личности temeljito informira Verešov Uvod (Život i djelo Alberta Velikog, 5–72), a o njegovu opusu popis autentičnih filozofskih i teoloških djela (73–79). Koliko je pak dosad Albert bio nazočan u Hrvata, bilo po svojim latinskim rukopisnim tekstovima, bilo po prijevodima, prikazima i raspravama, detaljno informira zadnje poglavlje Uvoda (Albert Veliki u Hrvata, 51–69) i bibliografija na hrvatskom jeziku (215–220). Produbljenijem studiju Albertove misli pripomoći će izabrana i sustavno poredana bibliografija na stranim jezicima s više od 120 naslova.

No, to je samo okvir za sliku. U trećem dijelu Uvoda Vereš informira o djelu Alberta Velikog. Albertov enciklopedijski opus (74 autentična djela: 41 filozofsko i 33 teološka – u tekstu se potkrala pogreška: 43 i 31) o. Vereš razvrstava u prirodnoznanstveni, filozofijski i teologijski. Općenita značajka tog opusa jest u tome da skuplja sve dotada raspoloživo znanje, bez obzira na njegovo podrijetlo; to je »sveobuhvatna sabirnica misli svijeta« (36). Uz

to, Albertu je pošlo za rukom »sustavno razgraničenje ljudskih znanosti među kojima je previše autoritativno vladala teologija na uštrb opravdane samostalnosti filozofije i prirodnih znanosti« (36). Svakoj znanosti ne samo priznaje nego i vindicira autonomiju predmeta i metode, što ne mora voditi u njihovu izoliranost i suparništvo, već ih upućuje na suradnju u traženju i nalaženju istine.

U prirodnim znanostima on se oslanja na autoritativne tekstove, osobito na Aristotela, ali i na druge autore; komentira ih, ali i korigira ondje gdje su to njegova vlastita promatranja i pokusi (!) zahtijevali. Nakana da protumači i latinima priopći sva Aristotelova djela – formulirana 1249. godine te sustavno ostvarivana sve do kraja života – isto je tako, ako ne još i više, važna za filozofijsku misao. Albertov Aristotel posredovan je u latinski srednji vijek po Arapima te dijelom po Židovima, a već je kod njih bio pomiješan s (neo)platoniskim misaonim dosezima. Tako o. Vereš s pravom ističe da nije korektno kad se Albert prikazuje isključivo kao »kršćanski aristoteličar« (42).

Njegovo parafraziranje i komentiranje Aristotelove filozofije usmjereno je u svojoj glavnoj intenciji na razumijevanje zbilje, bitka, a ne toliko na filozofijsku hermeneutiku zadanih tekstova. U metodi i sadržaju misli Albert je djelovao također na svojega genijalnog učenika Tomu Akvinskoga koji je u svojem opusu dao uzornu sintezu kršćanskog vjerovanja i filozofijskoga mišljenja, dublju i sustavniju od Alber-

tove, ali ne toliko obuhvatnu. U svojoj pak teološkoj misli Albert povezuje filozofiju i znanje o prirodi s danostima objave, odnosno kršćanske vjere, na putu prema završno nedokučivoj istini Božjoj. Uz to valja još istaknuti njegov utjecaj na tzv. rajnsku mistiku i na M. Eckharta, a prema novijim istraživanjima (A. de Libera) i na još neke pravce srednjovjekovnog aristotelizma i platonizma (!).

Držimo da je o. Vereš bio vrlo sretne ruke pri izboru prevedenih tekstova. Oni doista mogu lijepo uvesti u Albertovu misao s filozofijske i prirodnoznanstvene strane. Prijevod je tečan i čitak, vrlo jasan i nadasve točan. Latinski je tekst (preuzet iz kritičkog izdanja Albertovih djela, *Editio Coloniensis*, Köln, 1931. sl.) dakako mjerodavan za misao, ali prijevod ga upravo otvara za čitanje i razumijevanje. Bilješke pak donose dodatna objašnjenja i upute za literaturu. Priređivač je na prvo mjesto stavio Albertov spis *O petnaest problema*. U njemu on, na molbu jednog subrata s Teološkog fakulteta u Parizu, pobija petnaest filozofsko-teoloških zabluda što su ih naučavali kolege s Filozofskog fakulteta: o tome da svi ljudi imaju brojem jedan te isti um (I.), da je pogrešna odnosno neprikladna tvrdnja: čovjek shvaća (II.), da ljudska volja hoće i izabire po nužnosti (III.), da su zbivanja u sublunarnoj sferi nužno podložna utjecaju nebeskih tijela (IV.), da je svijet vječan (V.), da nikad nije bilo prvoga čovjeka (VI.), da duša koja je oblikovnica (forma) čovjeka kao čovjeka propada s raspadanjem tijela (VII.), da duša ne trpi od

tjelesnoga ognja kad je poslije smrti odvojena od tijela (VIII.), da slobodno odlučivanje nije djelatna nego trpna moć, nužno pokretana predmetom žudnje (IX.), da Bog ne poznaje pojedinosti (X.), da Bog ne spoznaje bića od sebe različita (XI.), da Božja providnost ne upravlja ljudskim činima (XII.), da Bog ne može dati besmrtnost onome što je smrtno (XIII.), da Kristovo tijelo na križu i ono u grobu nisu brojem jedno te isto tijelo nego samo s nekoga gledišta (XIV.), da su anđeo i duša doduše jednostavni, ali ne u apsolutnom smislu, no nisu ni složeni već samo udaljeni od apsolutno jednostavnog Boga (XV.). Ta i druga pitanja žestoko su se debatirala tijekom gotovo cijele druge polovice XIII. stoljeća, budući da su tzv. latinski averoisti zastupali mišljenja koja nisu bila u skladu s istinama kršćanskog vjerovanja niti su se misaono trudili da dođu do tog sklada. Albert na njih odgovara vadeći argumente »iz same nutrine filozofije«, pa stoga vrijedi njegovo upozorenje: »Tko filozofiju ne poznaje uvidjet će da ga (tj. taj spis) nije sposoban čitati« (132). Tu se vidi što filozofija znači za teologiju u jednom burnom razdoblju ljudske misli, iz čega, dakako, slijedi i nužnost njezina solidnog poznavanja. Ne ulazeći u raščlambu Albertovih misli, ipak valja istaknuti začuđujuću obuhvatnost njegove informiranosti, umješnost u prezentaciji protuargumenata te trijeznost i uravnoteženost njegova argumentiranja. Dakako, kratkoća teksta nužno upućuje na njegova opsežnija latinska djela čiji bi studij pridonio produblje-

nijem shvaćanju problematike i njezina rješavanja kod Alberta. Upozorimo ovdje još samo na neke prevoditeljske opcije o. Vereša. Da bi izbjegao fiksciju prijevoda skolastičkog pojma *forma* na vizualnu razinu (oblik, lik), on je svojedobno predlagao nazivak *odrednica*, jer je riječ o onom dinamičnom počelu koje određuje dotično biće u njegovoj biti. Sada pak to isto kuša postići nazivkom *oblikovnica*: time se čuva ontološki smisao forme-odrednice, ali se ujedno bolje uzima u obzir korijenska bliskost lat. i hrv. nazivka. Slažemo se s time i pozdravljamo takva nastojanja u pronalaženju hrvatske filozofijske terminologije, iako mislimo da ćemo se još zadugo služiti pohrvaćenim latinskim izrazima; slično je i u drugim jezicima. No, to nas ne lišava mukotrpnog traženja hrvatskih nazivaka. U pisanju i govoru bit će stoga potrebno navoditi jedno i drugo, kako neologizam ili neuobičajena i rijetka riječ ne bi zbunile. Stoga nam se čini da bi takve tekstove u pravilu valjalo donositi dvojezično. To optimalno rješenje u ovom je izdanju vješto provedeno, tako da je hrvatski tekst na lijevoj strani, a latinski na desnoj. Budući da se bilješke donose u pravilu ispod prijevoda (jer su referencije u njemu), može se u njihovu pisanju prema potrebi lako prijeći s lijeve na desnu stranu, što ne bi bilo moguće kad bi tekst bio raspoređen obrnuto; u tom slučaju ispod originala ostaju bijela polja. Htjeli bismo još upozoriti na prevodenje još nekih nazivaka: *intellectus* – um; *intelligere* – umovati, umovanje; *intelligibile* – predmet umova-

nja; *intelligentia* – um, ali *actus intelligentiae* – čin poimanja (85 sl.). Osim toga *quidditas* – bit, *substantia* – bivstvo (isto mj.). Očito, mehanička dosljednost u prevođenju ne samo da nije moguća nego nije ni poželjna. Kontekst suodređuje značenje i prijevod; to, dakako, svatko zna, ali ne umije svatko naći tako jasna i gotovo bih rekao elegantna rješenja kao o. Vereš.

U trećem dijelu knjige čitamo ulomke o alkemiji, kozmografiji i geografiji. Oni su interesantni ako ih gledamo u perspektivi povijesti prirodnih znanosti. Pokazuju obuhvatnu Albertovu informiranost te njegovu promatračku i eksperimentatorsku znatizelj (150) kao i upornost i točnost opisivanja i argumentiranja. Sa zanimanjem se čitaju ulomci o alkemiji i njezinim pokušajima pretvaranja jedne kovine u drugu (162). Napominjemo da je alkemija za Alberta neko umijeće (*ars*) ili znanost (*scientia*) koja nema ništa tajanstvena u sebi, a gdje alkemičari kušaju pobuditi takav dojam svojim navodnim postignućima, on pokazuje neutemeljenost tih tvrdnji (162–167, usp. 40). Za njega je ona poput kemije za nas. Zanimljivi su i dokazi o kuglastom obliku Zemlje kao i razmatranja o naravi i položaju Zemljine donje polutke (186). S tim u svezi vrijedi navesti Albertovu argumentaciju o antipodima, odnosno ljudima na suprotnoj (»donjoj«) polovici Zemljine kugle: »Tvrđiti ... da padaju sa Zemlje oni kojih su noge okrenute prema nama, to je stvar gruboga neiskustva jer donji dio svijeta ne određuje se u odnosu na nas, nego jednostavno (*simpliciter*), to jest

donji dio jest i naziva se svuda onaj dio koji je usmjeren prema središtu Zemlje« (192).

U svemu fascinira obuhvatnost Albertova znanja. Dakako, neizbježno dominira srednjovjekovna slika svijeta i položaj čovjeka u njoj, ali i misaoni napor da se stvarnost doumi, takoreći od kamena do Boga. Ovu vrijednu knjigu zaokružuju tri dokumenta koji se tiču Alberta kao biskupa i redovnika. Knjiga je obogaćena prikladnim ilustracijama (faksimilima rukopisa te kopijama inicijala i slika koje prikazuju Alberta). Napominjemo također da su se potkrale neke tiskarske pogreške koje je, doduše, pozornija korektura mogla izbjeći, ali će ih čitatelj moći lako sam ukloniti. No, tako neće biti i s prezimenima: str. 31, bilj. 51 treba stajati Nitz, a ne Ritz; str. 201 Heribert umjesto Herbert itd. Možda bi također bilo prikladnije pisati Ptolemej (prema grč. i lat. obliku) a ne Ptolomej. Na kraju, uz čestitke i zahvalu priređivaču, neka bude dopušteno navesti jedno važno novije djelo o filozofiji Alberta Velikog kao dopunu bibliografiji: A. de LIBERA: *Albert le Grand et la Philosophie*, Paris, Vrin, 1990.

Stjepan Kušar

Josip Turčinović, *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*, Zagreb, KS, 1995., str. 165.

Nedavno se u našoj književnoj i kulturnoj javnosti pojavila teološka knjiga pod naslovom: *Antun Vramec, sporni hrvatski teolog*. Njezin je autor